

ПОЛІКОНФЕСІЙНІСТЬ ЗАКАРПАТСЬКОГО СЕЛА: РЕЛІГІЯ ТА ЕТНІЧНІСТЬ

Інна Щербак

УДК [39+261.8](477.87-22)

У статті релігійний фактор представлений як пріоритетний у різних варіантах взаємодії етноконфесійних груп. У дослідженні показано, що визначальну роль у цьому процесі відіграло або збереження традиційних форм віросповідання, або поширення нових.

Ключові слова: міжконфесійна взаємодія, етнічно змішані поселення, конфесійні та етнічні групи, Закарпаття.

The article describes the religious factor as a priority one in the various forms of the ethno-confessional groups' interaction. The study demonstrates that either a conservation of the religious traditional forms or a dissemination of new ones played a key part in this process.

Keywords: interconfessional interaction, ethnically mixed settlements, confessional and ethnic groups, Zakarpattia.

Етнічні та конфесійні спільноти — це два різні види соціальних об'єднань людей. Проте нерідко вони існують на одному територіальному просторі й представлені в одній і тій самій сукупності людей.

Останні десятиліття, коли зв'язок релігії з етнічністю зріс, показали, що навіть при відході від релігії в сенсі особистої віри люди продовжують себе пов'язувати зі своєю «історичною» конфесією. Зростання інтересу до релігії і ролі релігії в суспільстві ознаменувалося збільшенням числа як тих, хто сприймає релігійну віру на рівні світоглядного вибору, так і тих, хто залучений до релігії насамперед через обрядовість, і тих, хто асоціює себе з певною конфесією з етнокультурних причин.

Оскільки релігія — комплексний і багатовимірний феномен, можуть бути різні прояви особистого зв'язку людини з релігією, або на перший план можуть виходити різні грані релігії: релігія як віра, релігія як ідентичність і релігія як спосіб життя¹. Релігія як віра має відношення до переконань, тобто це означає, як людина розуміє основні доктринальні положення і чи приймає їх. При прояві цієї грані важливо, що людина сприймає догматичні положення згідно із вченням. Таким чином, релігія як віра підкреслює доктринальну сторону. Що ж стосується релігії як ідентичності, то ця грань відображає зв'язок з конкретною групою, певну спільність, у якомусь сенсі спорідненість. Механізм зв'язку схожий із зара-

хуванням себе до етносу. У цьому випадку людина вірить у свою належність до конфесії за фактом народження у цій групі, за зв'язком з певним культурним середовищем і може навіть не замислюватися над суттю доктринальних положень. Важливим є сам факт належності до групи, незалежно від особистих уявлень про ті чи інші догмати (знову можна провести паралель із зарахуванням себе до певного етносу — для чого можна і не бути знайомим з багатьма елементами традиційної культури). Третя грань релігії — релігія як спосіб життя. Для конкретної людини ця грань зазвичай пов'язана з однією з двох інших вищезгаданих граней, є ніби похідною від однієї з них; тобто релігія приписує виконання певних обрядів та інших дій, які формують дотримання певних традицій і звичаїв: конкретна людина може цього дотримуватися або через визнання певної догматики, або через пов'язування себе з конкретною групою, у якій так прийнято, або через одне й друге водночас. Залежно від обставин одна з цих граней виходить на перший план. На це впливають особливості релігійного вчення: у православ'ї, наприклад, склався надто тісний зв'язок між релігією і етнічністю, що робить дуже важливою ідентифікаційну складову релігійності. На виділення тієї чи іншої грані впливають і традиційні відносини церкви та суспільства. Так, для сучасного західного суспільства, де релігія розглядається насамперед як особиста справа людини, ха-

**Спеціальна тема номера: Український етнос у просторі сучасної міжкультурної взаємодії:
трансформація традиційності й етнокультурні взаємовпливи**

рактерний акцент на першу грань (релігія як віра), тобто на особисті переконання людини, і недооцінка двох інших граней. Має вплив і релігійна структура населення. Зрозуміло, що у випадку моноконфесійності етносу релігія відіграє помітну роль в етнічній консолідації, часто набуває роль маркера в етнічній ідентичності (особливо це помітно в малих етнічних групах і насамперед в іншоconfесійному оточенні). У поліконфесійному етносі релігія може бути визначником групової ідентичності і привести до відокремлення окремих субетносів або конфесійних груп. У випадку релігійної неоднорідності етносу, але різкому переважанні в ньому послідовників однієї конфесії, релігія, звичайно, відіграє інтегруючу роль для більшої частини етносу, але не настільки очевидну, як у малих моноконфесійних групах².

Зв'язок релігії та етнічної самосвідомості є безсумнівним: первісні вірування і більш пізні релігійні уявлення та релігії є важливим джерелом формування і самовідтворення етнічної самосвідомості. Проте не все виглядає так однозначно в певних соціокультурних контекстах. Роль релігії в різних формах етнічної свідомості залежить від низки супутніх факторів етнічної самоідентифікації на груповому та індивідуальному рівнях.

Місце, яке займає релігія в ієрархічній системі чинників формування етнічного

самовизначення людини і спільноти, може варіюватися, незважаючи на інваріантність культури.

Закарпаття — своєрідний історико-етнографічний регіон України, де впродовж віків сусідять і взаємодіють представники різних народів, регіон, який перебуває в смузі етнічного і політичного прикордоння з румунами, угорцями, словаками і поляками. Тут мешкають представники усіх так званих «титульних» націй держав, до складу яких належало і належить сьогодні Закарпаття: угорці (Угорське королівство, Угорщина), словаки (Чехословаччина), росіяни (СРСР), українці (Україна). Окрім того, мешкають румуни, поляки — представники інших держав. Землі історичного Закарпаття — це територія Закарпатської області сучасної України, Пряшівщина (Словаччина), більша частина Потисся нинішньої Угорщини, колишня Трансильванія або Семиграддя в Румунії.

За даними перепису 2001 року в Закарпатській області мешкало 1258264 представники різних національностей, а саме: українців — 80,5 %; угорців — 12,1 %, румунів — 2,6 %, росіян — 2,5 %, ромів — 1,1 %, словаків — 0,5 %; німців — 0,3 %, білорусів — 0,12 %, євреїв — 0,05%, поляків — 0,04 %. Національний склад населення у містах та районах Закарпатської області є таким:

Населення	Українці	Угорці,	Румуни	Росіяни	Цигани
Ужгород 117.317	77,8%	6,9%		9,6%	1,5%
Берегове 27.235	38,9%	48,1%		5,4%	6,4%
Мукачеве 82.346	77,1%	8,5%		9,0%	1,4%
Хуст 32.348	89,3%	5,4%		3,7%	0,4%
Берегів. р-н 53.841	18,8%	76,1%		0,7%	4,1%
В. Березн.р-н 28.016	96,3%			0,7%	1,6%
Виноград.117.863	71,4%	26,2%		1,2%	0,8%
Волов. р-н 25.336	98,8%			0,6%	
Іршав. р-н 100.881	98,6%	0,1%		0,6%	
Міжгір. р-н 50.057	99,1%			0,5%	
Мукачів. р-н 101.572	84,0%	12,7%		0,7%	1,3%
Перечин. р-н 31.790	96,3%			1,3%	

Рахів. р-н 90.811	83,8%	3,2%		11,6%	0,8%
Сваляв. р-н 55.468	94,5%	0,7%		1,5%	
Тячів. р-н 172.389	83,2%	2,9%	12,4%	1,0%	
Ужгор. р-н 74.433	58,4%	33,4%		2,0%	4,1%
Хуст. р-н 96.561	95,0%	3,9%		0,9%	
Закарпат. обл. 1.258.264	80,5%	12,1%	2,6%	2,5%	1,1%

Такою ж різноманітною є і релігійна карта Закарпаття — тут офіційно зареєстровано 24 релігійні конфесії, напрями, течії. Традиційними в Закарпатті є православна та греко-католицька церкви. Третє місце за поширеністю посідає Закарпатська реформатська церква (112 громад) — релігійна організація кальвіністського напрямку, центр якої розміщений у м. Береговому. З-поміж 200 тис. угорців, які мешкають у Закарпатті, 75 % є її прихожанами. Більшість громад реформатів функціонує у місцях компактного проживання угорців — Берегівському, Ужгородському, Мукачівському та Виноградівському районах. Крім того, закарпатські угорці за віросповідною ознакою належать ще до 12-ти релігійних напрямів, зокрема, вони об'єднані більше, ніж у 50-ти римо-католицьких та 32-х греко-католицьких громадах. Частина угорців зараховує себе до православного культу, а також до релігійних організацій протестантського напрямку: свідків Єгови, адвентистів сьомого дня, євангельських християн-баптистів та неорелігійних — таких, як церква «Живого Бога».

У Закарпатті є райони як з відносно однорідним в етнічному плані населенням, так і місцевості, де розселення етнічних груп має дисперсний характер. Граничним випадком такої дисперсності можна вважати етнічно змішані поселення (ЕЗП). Етнічно змішані поселення — це соціальне середовище, в якому найінтенсивніше відбувається перебіг процесів міжетнічної, міжконфесійної та міжкультурної взаємодії. Багатовіковий досвід взаємодії різних за походженням і культурою етнічних і конфесійних груп залишив слід у мові та традиціях кожної з них.

Значна кількість ЕЗП розташована у Виноградівському районі Закарпатської області, який межує на півдні Румунією, а на південному заході — з Угорщиною. За національним складом (дані перепису 2001 р.) у Виноградівському районі із загальної кількості 117 тис. 863 чол. 71,4 % складали українці, 26,2% — угорці, 1,2% — росіяни, 0,8% — роми. На кінець 2011 року в районі функціонувало 138 релігійних громад різних конфесій, з яких 40 — православних, 41 — греко-католицька, 9 — римо-католицьких, 25 — реформатських, 3 — церкви «Живого Бога», 7 — євангельських християн-баптистів, 4 — свідків Єгови, 4 — адвентистів сьомого дня, 1 — іудеїв, 1 — назарян³.

Одним з таких населених пунктів Закарпаття, які можна зарахувати до ЕЗП, є с. Підвиноградів Виноградівського району (до 1946 р. — Ардовець від угорськ. erdo — ліс). На сьогодні тут налічується 4388 чоловік населення; з них близько 2 тис. складають роми, понад 2 тис. — українці.

Релігійна панорама села представлена такими християнськими конфесіями, як: Українська православна церква, Українська греко-католицька церква, громада євангельських християн-баптистів, громада церкви адвентистів сьомого дня.

Щодо національного складу мешканців села, то впродовж віків він неодноразово змінювався. Так, угорський історик Іштван Сабо наводить відомості про те, що в 1454 році в Ардовці проживало 13 сімей угорців та 7 сімей інших національностей⁴. У XV—XVI ст. в Угочанському комітаті, до якого входив і Ардовець, збільшується частка українського населення і зменшується частка угорського.

Цей процес відбувався не тільки за рахунок природного його приросту, але й завдяки міграційним процесам, що особливо впливало на зміну національного складу. Так, якщо в 1565–1574 роках угорці складали 75 %, українці 5 %, решта — не встановленої національності, а в 1754–1755 роках угорців було близько 80 %, то вже через 20 років, у 1775-му, угорці складали лише близько 12 %, українці — 70 %, а решта — не встановленої національності⁵. Говорячи про село на початку 1800-х років, А. Сірмаї⁶ зазначав, що тут «більшість населення, очевидно, русини, що мають дерев'яний храм і параха свого обряду»⁷. На початку ХХ ст. О. Петров зараховує Ардовець у групу сіл, які залишилися «руськими, но жители хорошо говорят и по-мадьярски». За його даними, у 1900 році в Ардовці було 78,9 % русинів⁸. У 1922 році в селі проживало 1157 чол., з яких українців (русинів) було 981, угорців 92, євреїв 82 та 2 особи інших національностей⁹. Старожилі села згадують період Підкарпатської Русі (1919–1939) як більш лояльний з боку влади — порівняно з попередньою австро-угорською та пізнішою угорською владами, «при чехах» (саме так називали період з 1919 по 1939 р.) населення мало більше політичних та релігійних свобод, кращі економічні та соціальні умови. У школах дітей навчали рідною мовою, офіційну документацію в державних установах вели двома мовами.

З плином часу змінювалася і релігійна картина села. До 40-х років ХХ ст. в Ардовці функціонувала громада римо-католицької церкви. Перші католицькі осередки на Закарпатті виникли в ХІІ ст. в районі сучасного Берегового, а в Севлюші (Виноградіві), Хусті та інших містах краю дещо пізніше. Цьому сприяла та обставина, що в ХІІ ст. татарська навала спустошила Закарпаття — зруйнувала православні церкви та монастирі, населення винищила або забрала в полон. Для залюднення земель угорські королі запрошували сюди колоністів із Німеччини, які принесли з собою і латинський обряд, католицьке віро-

вчення. У ХІV ст. король Карл Роберт привів сюди чимало знаті з Італії¹⁰. Католицька віра поширювалася переважно в містах і містечках, а домінуючим продовжувало залишатися православ'я — батьківська віра місцевого корінного населення українців-русинів¹¹. Римська ж церква асоціювалася з панівними верствами іноземного походження¹².

Точної дати появи римо-католиків в Ардовці не встановлено. Проте, за словами А. Комаромі¹³, на початку ХІV ст. рід Гунт-Пазманів активно заселяв територію сучасного Підвиноградова. Саме заможні переселенці-землевласники й принесли сюди латинську віру і латинський обряд, вони й побудували в Ардовці в ХІV–ХV ст. церкву в готичному стилі, яка пізніше стала відома як кальвіністська.

У ХVІ–ХVІІ ст. більша частина землевласників Ардовця стали протестантами, а тому громада римо-католиків, хоч і продовжувала існувати, була малочисельною і втратила позиції елітарної. З часом храм римо-католицької громади перейшов у власність реформатів, а сама громада стала філією римо-католицької громади с. Фанчикове.

Упродовж ХVІ ст. «католицька релігія майже зникає в Угорщині, майже всі магнати з дворянами приєдналися до реформатської секти, цілі громади кріпаків почали залишати католицьку віру... Русинів і волохів у дідівській вірі зберегла відправа богослужб на рідній мові і суворість постів; духівництво, зрештою одружене, не приваблювала прийнята свобода шлюбу і тому мало русинів прийняли нову релігію»¹⁴.

Громада реформатів функціонувала і в Ардовці. Вона мала свій храм, який був зруйнований у 1964 році. Її початок простежується з 60-х років ХVІІ ст. Статистичні дані ХІХ–ХХ ст. засвідчують, що реформатів у 1851 році налічувалося 45 осіб, у 1900 — 80 осіб, у 1941 — 50 осіб; кальвіністів у 1878 році було 37 чоловік, у 1908 — 80, у 1915 — 76 осіб; лютеран нараховувалося у 1878 році 5 осіб, у 1893 — 27, у 1908 — 2 особи¹⁵. На сьогодні в селі налічується 7 сімей цієї конфесії, які від-

відують богослужіння у Виноградіві. Закарпатська реформатська церква дотримується кальвіністського богослов'я. Абсолютну більшість її вірних складають угорці, а історично вона походить від реформатів Угорщини.

У Підвиноградіві функціонує громада УПЦ. Тривалий час православ'я на закарпатських теренах було поза законом, що диктувалося політичною владою Австро-Угорщини, до складу якої входили закарпатські землі. Номінально мешканці села Ардовець з самого початку наявних даних про віросповідання у селі були греко-католиками. Інакше й не могло бути, бо ці дані з'являються вже після запровадження унії. Всупереч однозначній політиці Австро-Угорської імперії щодо неможливості на її території вільного сповідання православного віровчення, ця віра продовжувала (подеколи напівлегально або нелегально) жити серед простого люду. Богослужіння відбувалися у хаті місцевого жителя Антона Білака. Греко-католицький священник о. Микола Зомборі влітку 1944 року писав мучачівському єпископу в доповідній записці, що «за чехів» у село з Карпатських гір «переселилися кілька православних і від великої свободи спішили сколотити зброю проти унії...»¹⁶. Ішлося про те, що загальні збори церковної громади села прийняли рішення перейти у православ'я. Православна громада купила землю і почала зводити дерев'яну церкву. Влада примусила церкву розібрати. З осені 1945-го по осінь 1949 року, коли на Закарпатті відбувався процес насильницької ліквідації греко-католицької церкви, приміщення церкви було передано православній громаді. Станом на 2011 рік у селі налічувалося понад 722 сімей православних (усіх інших, крім циган, було 179).

Греко-католицька парафія в Ардовці була утворена в 1693 році (до 1879 р. була філією парафії сусіднього Егреша). Більшість жителів села (за винятком євреїв, римо-католиків та реформатів) тривалий час номінально належала до цієї конфесії, адже православ'я століттями було поза законом. У 1940 році

громада греко-католиків налічувала 1495 парафіян. З приходом радянської влади греко-католицький храм було передано православної громаді, а священнику запропоновано перейти у православ'я. Більшість парафіян з греко-католиків поповнила православну громаду. За розповідями старожилів, у селі була одна жінка (греко-католичка), яка після цих подій ніколи не ходила до православного храму, проте щонеділі й на свята їздила у Виноградів на богослужіння до римо-католиків, хоча й не переходила в цю конфесію. Греко-католицький священник о. Микола Зомборі, який відмовився перейти у православ'я, був виселений з фари і репресований. Коли в 1989 році греко-католицька церква виїшла з підпілля, громада в селі відновилася в 1991 році. У 1993 році парафіянам було повернуто колишній парафіяльний будинок — фару, де відбуваються богослужіння і де донедавна жив священник о. Костянтин Ковач (зять виселеного звідси о. Миколи Зомборі) зі своєю дружиною, яка тут народилася і виросла.

Як зазначає мешканка села, православна за віросповіданням: «У нас до 90-х років ХХ ст. декілька сімей греко-католиків було, згодом приєдналися інші сім'ї. Мотивували тим, що греко-католицька віра інтелігентніша, ніж православна. Це якби віра більш заможних і інтелігентії. А в православну входять всі: і прості, і бідні, і заможні. Ну, й так моя кума Катя говорить, вона греко-католичка: "Наша віра більш інтелігентна". Бо я її питала, чому вони перейшли у греко-католицьку віру. Бо ж її дід, баба, батьки були православними; дітей, я кресна, хрестили у православній. Ну вона сказала, що це — інтелігентніше. І священники на це націлюють»¹⁷.

Стосунки між православною та греко-католицькою громадою доброзичливі. Коли постало питання про збір коштів на побудову греко-католицького храму, а громада села налічує не так багато її членів — 121 сім'ю, то допомагають у побудові церкви і православні: «Зараз будується греко-католицький храм,

невеликий, але гарний. У нас у православній церкві дуже мудрий священник отець Іоанн, то він казав і ми всі підтримали думку, що православна громада буде допомагати греко-католикам будувати храм. Це вже десь років три-чотири. Яким чином? — жертвують православні люди гроші. І кожні Різдвяні свята греко-католики (дорослі чоловіки) гуртуються по 7–8 чоловік і йдуть колядувати. Роблять скриню таку і колядують на церкву. Ходять по дворах, колядують. Виходимо ми і тоді ми їм даруємо — хто скіки. Сам кум, Катін чоловік, мені розказував: “Ти не уявляєш, були й такі православні, що нам по тисячу гривень давали на це”. Таким чином вони йдуть від хати до хати, ну крім, звичайно, адвентистів 7-го дня. Наш отець Іоанн нічого проти не має, що православні допомагають греко-католикам»¹⁸.

Це підтверджує інший мешканець Підвиногорова, зазначаючи, що з початком відновлення греко-католицької парафії стосунки з православними були напружені — велася боротьба за право на церковне приміщення: «От я греко-католик, а він — православний. В нас тепер нема вражди, ходить, хто куди хоче. От коло мене одна й друга сусіда “суботу держать”. Вони в п’ятницю вечером — уже всьо, камінь не дасть... Вони всі йдуть у п’ятницю після обіда в церкву. А наші в суботу... хіба пару бабків піде на вечірню. У нас тут в суботу ранше як задзвонили в суботу до церкви — уже всьо, ніхто не працював. На нас суботники кажуть “греки”, а на них (православних) — “кацапи”, хоч у нас тепер церква Київського патріархату, а ранше була в підчиненні Московського. Тепер уже Московського (патріарха) не споминає священник, а Київського — та й усьо. Тут не було православних ранше. Тут були греко-католики. Айно. А як зайшли маскалі у 1944 році, то вони так поробили: православним оддали церкви. Піп у нас був греко-католицький до війни, поки маскалі не прийшли. Греко-католики не спорять між собою. А вже православні [в Олешнику, сусідньому селі. — І. ЦШ.], одні тянуть за Московським патріархатом, а другі — за Київським.

У нас, в Олешнику, як появились греко-католики [у 90-х роках ХХ ст. — І. ЦШ.], начали сварку з православними. То церкву — на ключ! То греко-католики молились з одної сторони, а православні — з другої. Церква закрыта. Построили всі вмісті православну отдельно, вернули ключі греко-католикам»¹⁹.

Власне, суперечки між православною та греко-католицькою громадами за володіння церковним приміщенням та майном були типовими на початку 90-х років не тільки для цього села чи регіону, а й для всіх тих місцевостей України, де греко-католицька церква відновила функціонування після тривалого періоду заборони та підпільної діяльності. Проте сьогодні стосунки між християнськими конфесіями села є толерантними — практикуються навіть деякі спільні акції. Так, «...у Підвиноградіві був організований концерт — звіт різних конфесій, крім “суботників”, під час Різдвяних свят. Різні хори — дитячі і дорослі — з такою концертною програмою виступали. Різні духовні твори там виконувалися і кожна конфесія виставляла свій колектив»²⁰.

До Другої світової війни існувала в селі іудейська громада. Перепис 1743 року фіксує перші 19 єврейських сімей, які поселилися на Угочанщині вздовж головних доріг у населених пунктах поблизу Тиси. Тут вони відкривали корчми. В Ардові їх осіло 4 сім’ї; у 1851 році — 125 сімей, у 1900 — 109, у 1939 — 79, у 1940 — 122, у 1944 — 71 сім’я. Прибували сюди євреї з різних країн і з різних причин. Це зумовлювалося як розвитком торговельних зв’язків та переслідуванням євреїв у інших країнах, так і привілеями, які надавали переселенцям-євреям за правління імператриці Марії-Терезії²¹. У селі функціонувала синагога (місцеві жителі називали її «бужня»). Ховали померлих іудеї окремо від місцевого населення — у селі було два єврейські кладовища. Під час війни всіх євреїв вивезли в гетто в Севлюш, звідки вони вже не повернулися.

Баптизм, який зародився на американському континенті в ХІХ ст. та згодом поширився у країнах Західної Європи, принесли в

Ардовець не заїжджі місіонери, а односельці, які виїжджали в Америку на заробітки і повернулися додому після Першої світової війни. Тривалий час мешканці села молилися у помешканнях вірян у сусідньому Олешникові, де була чисельна громада баптистів. Упродовж багатьох років баптистів було всього кілька, а вже з 1980-х років громада почала збільшуватися і тепер налічує вже 26 сімей. У 1993–1997 роках був побудований молитовний будинок. У Підвиноградіві донедавна існувало окреме кладовище громади євангельських християн-баптистів.

Від 1990 року функціонує окрема громада євангельських християн-баптистів і серед ромських мешканців Підвинограда, яку заснували приїжджі проповідники-баптисти та побудували в ромській частині села молитовний будинок. Проте декілька жінок-ромок ходять і до православної церкви. Роми здавна, з часу їх появи тут у XVIII ст., селяться окремо від українського населення — цю частину села називають «табором». За словами інформантів-українців, вони називають себе «циганями», але не знають, звідки походять, проте: «...вони дуже люблять індійські фільми і дуже люблять музику з індійських фільмів. Але вони не знають, що їхні предки — вихідці звідти, бо я їх питала. Але дуже люблять. Молоді дівчата дуже люблять танцювати так, як у індійських фільмах»²².

Адвентисти сьомого дня («суботники») з'явилися в селі в 40-х роках XX ст.

До 1980-х років вони молилися щосуботи у Виноградіві, а згодом громада відокремилася і стала збиратися у помешканнях вірян. У 1999 році було завершено будівництво молитовного будинку. Крім суботи, члени громади святкують ще й Новий рік та Свято жнив. Громада об'єднує 22 сім'ї, всього 46 членів (у т. ч. із сусідніх сіл). Адвентисти уникають релігійних контактів із представниками інших конфесій села, що пояснюється специфічними рисами їхнього віровчення та способу життя.

Серед місцевих мешканців села — українців — превалює вибір релігії як ідентичності «батьківської віри». На сьогодні віруючі українці села переважно зберігають православні традиції, меншою мірою — греко-католицькі. Незначна кількість етнічних українців та більшість ромського населення належать до протестантських деномінацій євангельських християн-баптистів та адвентистів сьомого дня. Ромська частина населення обирає релігійну ідентичність ситуативно (це стосується не тільки ромів цього конкретного села, але й ромської спільноти в Україні загалом). У нашому випадку — це протестантська деномінація євангельських християн-баптистів.

Конфесійні відмінності не впливають суттєво на міжетнічне спілкування ромської та української спільноти села. Релігійних конфліктів і непорозумінь між різними етнічними та конфесійними групами не спостерігається, натомість є тенденція взаємної адаптації та віротерпимості цих груп одна до одної.

¹ Детальніше про це див.: *Gunn T. J. The Complexity of Religion and the Definition of «Religion» in International Law // Harvard Human Rights Journal. — 2003. — Spring. — Vol. 16. — P. 189–215.*

² *Казьмина О. Е. Интегрирующая и дезинтегрирующая роль религии и этнические процессы в современной России // Ab Imperio. — М., 2000. — № 2. — С. 229–245.*

³ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.vynogradiv-rda.gov.ua/>.

⁴ Цит. за: *Гвоздь М. Ардовець (Підвиноградів). Минуле і сучасне. — Ужгород, 2009. — С. 22.*

⁵ Там само. — С. 26.

⁶ Антал Сірмаї (1747–1812) — краєзнавець, письменник, автор досліджень з історії Земплинської, Угочанської, Сатмарської жупи. Словак, народився у м. Пряшеві.

⁷ Цит. за: *Гвоздь М. Ардовець (Підвиноградів). Минуле і сучасне... — С. 22.*

⁸ *Петров О. Материалы для истории Угорской Руси. — С.Пб., 1911 — С. 65, 68.*

⁹ Державний архів Закарпатської області. — Ф. 15, оп. 3, спр. 267.

¹⁰ *Мигович І. Релігія і церкви у нашому краї. — Ужгород, 1993. — С. 11.*

**Спеціальна тема номера: Український етнос у просторі сучасної міжкультурної взаємодії:
трансформація традиційності й етнокультурні взаємовпливи**

¹¹ Нариси історії Закарпаття / ред. колегія :
І. Гранчак та ін. – Ужгород, 1995. – Т. 1. – С. 158.

¹² *Мигович І.* Релігія і церкви у нашому краї... –
С. 15.

¹³ *Гвоздьо М.* Ардовець (Підвиноградів)... – С. 26.

¹⁴ *Лучкай М. М.* Історія карпатських русинів :
у 6 т. – Ужгород, 1999. – Т. 1. – С. 215.

¹⁵ *Гвоздьо М.* Ардовець (Підвиноградів)... –
С. 26.

¹⁶ Там само. – С. 29.

¹⁷ Записала І. М. Щербак 16 червня 2012 року в
с. Підвиноградове Виноградівського р-ну Закар-
патської обл. від М. М. Комаромі, 1958 р. н.

¹⁸ Записала І. М. Щербак 16 червня 2012 року в
с. Підвиноградове Виноградівського р-ну Закар-
патської обл. від М. М. Комаромі, 1958 р. н.

¹⁹ Записала І. М. Щербак 16 червня 2012 року в
с. Підвиноградове Виноградівського р-ну Закар-
патської обл. від М. Чипиш, 1955 р. н.

²⁰ Записала І. М. Щербак 16 червня 2012 року в
с. Підвиноградове Виноградівського р-ну Закар-
патської обл. від М. М. Комаромі, 1958 р. н.

²¹ *Мигович І.* Релігія і церкви у нашому краї... –
С. 21.

²² Записала І. М. Щербак 16 червня 2012 року в
с. Підвиноградове Виноградівського р-ну Закар-
патської обл. від Н. В. Рацин, 1955 р. н.

ІМФЕ